

dr hab. inż. arch. Mirosław Bogdan,
prof. Politechniki Opolskiej
ul. Katowicka 48, 45-061 Opole
m.bogdan@po.opole.pl
adres domowy: ul. Gajowa 16
44-117 Gliwice

Gliwice, 9.04.2019

RECENZJA

rozprawy doktorskiej: Pana mgr inż.arch. Andrzeja Dudy pt:
«**Architektura budynków biurowych ZUS i GOZG w Zabrzu w świetle
teorii krytycznego regionalizmu**»

1. PODSTAWA RECENZJI

Recenzję opracowano zgodnie z Uchwałą Rady Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej z dnia 4 lutego 2019 roku.

2. CHARAKTERYSTYKA PRACY I JEJ TREŚCI

Przedstawiona do oceny rozprawa w zasadniczej części ma postać raportu z przeprowadzonej analizy wybranych elementów architektury budynków ZUS i GOZG w Zabrzu. Dotyczy to analizy stosującej badania interpretacyjne wg. Yassera Mahgouba, dla obiektów zaprojektowanych przez architektów: Andrzeja Dudę i Henryka Zubla, współpracujących z sobą w ramach Biura Architektonicznego INARKO.

Budynek ZUS przy ul. Szcześć Boże w Zabrzu został zaprojektowany w latach 1992-1994 a zrealizowany w latach 1994-1997. Budynek GOZG zlokalizowany w sąsiedztwie obiektu ZUS zaprojektowano w styczniu 1993 r., a zrealizowano w latach 1993-1995.

- **W rozdziale pierwszym** stanowiącym WPROWADZENIE zredagowano przedmiot pracy, jej cel oraz zakres opracowania. Ponadto przedstawiono uzasadnienie podjęcia tematu, tezę pracy, materiał badawczy, metody pracy oraz plan pracy eksponowany w formie schematu.
- **W rozdziale drugim** uwzględniono współegzystencję tradycji i innowacji, omówiono postawy regionalizujące w architekturze oraz krytyczny regionalizm Kennetha Framptona. Przed podsumowaniem zasugerowano perspektywy rozwoju krytycznego regionalizmu oraz wyszczególniono opracowania naukowe oraz krytykę architektoniczną, odnoszące się do budynków ZUS i GOZG w Zabrzu.

- **W rozdziale trzecim** dotyczącym sposobu przeprowadzenia analizy, przedstawiono w trzech punktach proces oraz technikę badawczą.
- **Czwarty rozdział** stanowi zakończone wnioskami, osobną dla każdego z dwóch budynków w Zabrze, analizę ich architektury w świetle teorii krytycznego regionalizmu K.Framptona.
- **Piąty rozdział** rozpoczynają wnioski odnoszące się do tezy rozprawy a kończy go prognozowanie przyszłości oraz podsumowanie.
- **Zakończenie rozprawy doktorskiej** stanowią spis ilustracji i bibliografia. Po niej umiejscowiono ANEKS poświęcony seminarium, esejom oraz wybranym artykułom, dokumentom utrwalającym pozytywne spojrzenie na realizacje budynków ZUS i GOZG w Zabrze oraz na krytyczny regionalizm.

3.UWAGI OGÓLNE

Stojąc po stronie tezy rozprawy doktorskiej, krytyczny regionalizm Kennetha Framptona, powinien być architektonicznym wyzwaniem dla naszych czasów. Jego fragmentaryczny i rzadki charakter służy zdystansowaniu go zarówno od normatywnej optymalizacji jak i od naiwnej utopii wczesnego Ruchu Modernistycznego. Syntetyzuje on pojęcie miejsca z formą a projektowanie architektury nie ma służyć zabiegom formalnym lecz definiowaniu miejsca przez obiekt, uwarunkowany datą jego zbudowania. Chodzi o świadomą, pozytywną i otwartą reakcję na zastany kontekst przestrzenny, służącą bardziej realizacji architektury w sensie tektonicznym niż odkrywaniu środowiska zurbanizowanego, służącego źle dobranym scenograficznym epizodom. Nie chodzi o poszukiwanie formy a budowanie przestrzeni poprzez wieloaspektowe konstruowanie mechanizmów. Jednym z nich jest czytelność obecności światła w obiekcie przy jego wrażliwości na aspekt miejsca, klimat, stan przyrody oraz parametry wynikające z położenia geograficznego. Chodzi o architekturę udostępniającą postrzeganie poziomów oświetlenia, odczucie ciepła, zimna, wilgoci, ruchu powietrza, zapachów oraz dźwięków materiałowych, przeciwstawną zoptymalizowanemu wykorzystaniu klimatyzacji.

Praca doktorska próbuje udowodnić, że architektura budynków ZUS i GOZG w Zabrze stanowią przykład krytycznego regionalizmu, kulturuje współczesną kulturę zorientowaną na miejsce bez nadmiernie hermetycznych odniesień co do jego uwarunkowań formalnych oraz technologicznych. Przy dopuszczeniu obecności źródeł zagranicznych chodzi o indywidualizm rozwiązania w jego przemyślanej relacji do lokalnych uwarunkowań bez akceptacji optymalizacji uniwersalnej cywilizacji.

Reasumując można uznać, że w pracy doktorskiej podjęto analizowanie interesujących naukowych problemów o istotnym znaczeniu praktycznym gdy dotyczy to twórców architektury, realizujących swoje dzieła w pierwszej połowie XXI wieku.

4. OCENA WYNIKÓW ROZPRAWY

Zdaniem recenzenta poszukiwanie końcowego wyniku badań, przedstawione w pracy doktorskiej przy dobrze zorganizowanym układzie rozdziałów, stanowi prawidłowy proces naukowy.

W prawidłowy sposób został zróżnicowany przedmiot opracowania wobec przedmiotu badań. Co do przedmiotu badań, charakteryzuje się on czytelnością stwierdzenia w stosunku do prezentacji projektów zrealizowanych budynków biurowych, gdy drugi trzon tego stwierdzenia przekazuje nam uwarunkowania do których odnosi się problem badawczy. Cel badań podobnie został zaakcentowany czytelnie w formie jednego długiego zdania.

Operatywność Autora zdecydowała o tym, że zakres badań został zrealizowany konsekwentnie. Rzeczywiście służą one ustosunkowaniu się tradycji do innowacji a teoria krytycznego regionalizmu Kennetha Framptona została przedstawiona w pracy doktorskiej bardzo czytelnie. Służąc celowi pracy odniesiono się do opublikowanych tekstów opisujących budynki ZUS oraz GOPG w Zabrze. Posłużyło to porównaniu założeń ideowych tych realizacji z tezami krytycznego regionalizmu Kennetha Framptona a w konsekwencji zbudowano odniesienie co do zagadnień kulturowych związanych z tożsamością regionalną Górnego Śląska oraz globalizacją.

Prawidłowo określono znaczenie wynikające z przeprowadzonych badań, gdy oprócz traktowania ich jako materiał źródłowy albo praktycznej czy też inspiracyjnej przydatności zawodowej, uwzględniono ich aspekt dydaktyczny w procesie nauczania architektury.

Cel badań zostaje prawidłowo podkreślony przez uzasadnienie podjęcia tematu gdy Autor podkreśla rolę tworzonej przez Niego przy współautorstwie Henryka Zubla architektury w aspekcie regionalnym i międzynarodowym. Dotyczy to Biura Architektonicznego INARKO, zintegrowanego według Andrzeja Dudy z wszystkimi obiektywnymi wartościami sztuki budowania. Autor uzależnia to od trzech wziętych przez Niego pod uwagę wystarczających czynników wpływających na kształtowanie dobrej architektury. Pisząc skrótowo, chodzi o czas historyczny projektowo-realizacyjny, kontekst przestrzenny i kulturowy oraz tektonikę budynku wraz z technologią.

Przy wyakcentowaniu trzeciego czynnika jako najważniejszego dla architektury, Autor prawidłowo akcentuje element ciągłego uczenia się i element poddawania się presji rutyny oraz przyzwyczajenia. Służy to według Niego łączeniu

drogi tradycji z nowoczesnością oraz łagodzeniu uniwersalizmu globalizacji przez lokalne uwarunkowania.

Godne zauważenia jest, że Andrzej Duda świadomy bardzo dużego znaczenia swojej twórczości architektonicznej, w sposób jednoznaczny określa tezę pracy doktorskiej. Jej brzmienie staje się całkowicie aktualne po zapoznaniu się z badawczym trójobszarowym materiałem oraz metodami pracy naukowej.

Teza pracy oświadcza, że budynki ZUS i GOZG w Zabrze łącząc w sobie cechy nowoczesnej architektury uniwersalnej z elementami tradycyjnej kultury budowlanej Górnego Śląska, przynależą do nurtu krytycznego regionalizmu w Polsce.

Drugi rozdział rozprawy jest jakby podwaliną w stosunku do realizacji zadanego przedsięwzięcia i uzależniając stan badań od tematyki pracy, prezentuje w strefie przypisowej różne źródła bibliograficzne. Dobrze że są to również oryginalne cytaty. Kluczowa jest tutaj prezentacja stanowiska naukowego Kennetha Framptona z programem też krytycznego regionalizmu.

Autor niniejszej dysertacji jak sam pisze, miał możliwość wysłuchania w latach 1991-1992 serii wykładów i uczestnictwa w seminariach tego krytyka architektury, wykładowcy na Columbia University i The Berlage Universitet Amsterdam.

Przytaczając ponadto między innymi takie nazwiska jak Max Horkheimer, Theodor Adorno, Genius Loci, Alexander Tzonis, Liane Lefaivre czy Thomas Thiis-Evensen, architekt Andrzej Duda cały czas dąży do oryginalnego wyniku. Pomija przy tym fakcie według recenzenta pewne pozycje bibliograficzne, które jeszcze bardziej uskuteczniłyby Jego stanowisko naukowe.

Przede wszystkim dotyczy to książki autorstwa Philipa Wilkinson pt. «50 architecture ideas you really to know», opublikowanej w 2010 roku w Wielkiej Brytanii. Ta występująca w kilku językach publikacja przywołuje pewne wartości, które ubogaciłyby prezentowaną rozprawę. Należy to odnieść między innymi do minimalizmu, strukturalizmu, współczesnego klasycyzmu, dekonstruktywizmu, architektury alternatywnej czy też architektury ekologicznej. Druga ważna pozycja, która nie jest uwzględniona w pracy naukowej to dzieło Christiana Norberga-Schulza pt. «Architecture, meaning and place» (pierwsze wyd. 1988). Christian Norberg-Schulz wiązany w dysertacji z tytułem z 1963 roku, w późniejszych pozycjach nie odchodzi intelektualnie od krytycznego regionalizmu. Należy wspomnieć również o innych trzech tytułach. Są to: Anne Massey, «Interior design of the 20th century» (Londres 2001), John Summerson, «The classical Language of Architecture» (Londres 1980) oraz Nikolaus Pevsner, «Ruskin and Viollet-le-Duc» (Londres 1969).

W pracy doktorskiej naukowo nie uwzględnia się zjawiska harmonii będącego w końcu wynikiem odpowiednio dobranych proporcji. One w końcu zadecydowały o tym, że budynek ZUS i GOZG, obydwa mogą być traktowane jako obiekty piękne.

Czwarty rozdział jako postać raportu z analizy architektury budynków ZUS i GOZG w Zabrze, dokonanej w świetle teorii krytycznego regionalizmu K. Framptona, dokumentuje dużo elementów, które aktualizują tezę pracy doktorskiej.

Stoi za tym 14 kart analizy, 7 dla pierwszego budynku i tyle samo dla drugiego. Ważne jest to, że poprzez cytowanie słów K. Framptona gdy każda z siedmiu definicji jego teorii, osobno znajduje swoje miejsce na karcie analizy, całe badanie uwiarygodnia się. Umacniają to uproszczone interpretacje Petera G. Fausera, odnoszące się do cytowań K. Framptona, umieszczone poniżej nich na karcie. Ona sama prezentuje również uwagi współautorów projektu jak i te z opublikowanych tekstów różnych autorów na temat architektury ocenianych obiektów. Prawidłowo na każdej karcie przewidziano wnioski końcowe oraz określenie czynników globalnych i lokalnych z próbą liczbowego ich oszacowania w skali od 1 do 5.

Całość badania kończy odjęcie liczbowego szacunku dla czynników lokalnych od liczbowego szacunku dla czynników globalnych. Uzyskany w taki sposób wskaźnik krytycznego regionalizmu, przybliżył nas po analizie do stwierdzenia, że budynki ZUS i GOZG w Zabrze można zdefiniować jako krytyczny regionalizm.

Dobrze że badania interpretacyjne wg. Yassera Mahgouba, posługujące się kartą analizy jako techniką badawczą, te dotyczące uzyskania oceny realizacji architektonicznej w zbieżności z siedmioma punktami postulatów Kennetha Framptona się powiodły. Tak też nurt architektury krytycznego regionalizmu jest obecny w budynkach ZUS i GOZD w Zabrze i zaświadcza o ich przynależności do powyższego nurtu.

5. KRYTYCZNE UWAGI DOTYCZĄCE PRACY

Obserwując tezę pracy doktorskiej architekta Andrzeja Dudy recenzent ma wrażenie, że przedstawiony problem dotyka wyraźniej jak to zostało przedstawione w dysertacji, obszaru estetyki. Praca doktorska nie interpretuje piękna analizowanych obiektów w Zabrze a ono tam czytelnie istnieje. Dosłownie chodzi o estetykę krytycznego regionalizmu, która tworzy piękno za pomocą receptury pozbawionej formalizmu. Wprowadzenie w obszarze przypisowym kilku nieprzypadkowych pozycji strukturalnie traktujących obszar estetyki, umocniłoby naukowy warsztat niniejszej dysertacji.

Powyższą kwestię powinien przybliżyć Autorowi doktoratu Jarosław Szewczyk, którego wymienia w przypisach. Dotyczy to artykułu «Regionalizm w teorii i praktyce architektonicznej» (Teki Kom. Arch. Urb. Stud. - OLPAN, 2006, 96-109). Tam też porusza się problem terminu krytycznego regionalizmu gdy Alexander Tzonis i Liane Lefaivre rozumieją go inaczej jak Kenneth Frampton. W tym samym artykule Jarosław Szewczyk zajmuje się

problemem architektury wernakularnej, nawiązując do jej «naturalnej harmonii» oraz przypomina o nieprzemijaniu znaczenia «zgodności funkcji, konstrukcji i formy».

Gdy krytyczny regionalizm akceptuje czytelność tektoniki obiektu, definiuje jednocześnie kompozycyjną obecność punktu głównego oraz formalnie podkreślonych. Dlatego przypis zaczerpnięty z pozycji naukowej Juliusza Żórawskiego «O budowie formy architektonicznej», wyszczególnionej w bibliografii, byłby wartościowym elementem. Godne zauważenia pozycje naukowe dotyczące estetyki, są do odnalezienia w języku angielskim. Często zostały przetłumaczone na ten język z innych języków komunikacji międzynarodowej albo z języka niemieckiego i włoskiego.

W podobny sposób można odszukać pozycje literaturowe dotyczące urbanistyki. Ona sama jest specyficznie ukrywana w dysertacji a wyszczególnione w bibliografii pozycje związane z urbanistyką, stanowią bardzo małą ilość. Według mnie krytyczny regionalizm dobrze definiuje swoją obecność w obszarze ładu urbanistycznego. Stoi za tym mniej lub bardziej obiektywny odbiór kultury przestrzennej. Ma to znaczenie dla obiektu ZUS oraz GOZG w Zabrze, gdy kreując nowe miejsce, stworzyły nie tylko nowe uwarunkowania architektoniczne ale również urbanistyczne w tym mieście.

6. USTERKI ZAUWAŻONE W PRACY ORAZ UWAGI

Egzemplarz przedstawiony recenzentowi posiada pojawiające się od czasu do czasu literówki. Na str. 21 obok zdjęcia (Ryc.6 - Kenneth Frampton) występuje kilkukrotne urwanie tekstu. Na str. 23 urwanie tekstu dotyczy dwóch i połowy linijki. Dobrze że cały tekst 6 punktu teorii Kennetha Framptona został przedstawiony na str. 65.

Zdaniem recenzenta streszczenie rozprawy doktorskiej, ujęte w języku polskim i angielskim, powinno być zaprezentowane przed aneksem a nie po nim. Aneks jest bardzo duży, objętościowo równy rozprawie doktorskiej i sam w sobie stanowi cenną odrębną wartość, sprzyjającą obu Architektom z biura INARKO. Pracę doktorską napisał jeden Autor i 120 stron tekstu ze streszczeniami umieszczonymi na końcu, stanowi wystarczający element dla tej pracy wyraźnie opracowanej w sposób zwarty.

7. WNIOSEK I KOŃCOWA OCENA PRACY

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr inż. arch. Andrzeja Dudy jest starannie przygotowana pod względem estetycznym, dobrze napisana i sprawia na czytającym bardzo pozytywne wrażenie. Rozprawa zawiera materiał badawczy przypisany Architektowi, którego twórcza praca zawodowa jest

Jego pasją. Andrzej Duda jako utalentowany architekt i jak to udowodnia sam, przedstawiciel krytycznego regionalizmu w architekturze, miał prawo zorganizować swoją drogę badawczą na takim obszarze bibliograficznym jaki został przedstawiony w dysertacji. Najważniejsze że prezentowane wyniki są w pełni pozytywne a ich Autor jako bardzo dobry pedagog w obszarze architektury, będzie się nimi dzielił ze swoimi studentami.

Rozprawa zawiera szereg oryginalnych elementów, gdy dotyczą one sposobu przeprowadzania analizy, aby dany obiekt architektoniczny zakwalifikować do odpowiedniego obszaru stylowego. Analiza będąca sednem pracy doktorskiej, została przeprowadzona perfekcyjnie.

Rozprawa spełnia wymagania Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dziennik Ustaw nr. 65, poz. 598), z późniejszymi zmianami, i może być podstawą nadania Autorowi stopnia naukowego doktora nauk technicznych.

Wnoszę o przyjęcie rozprawy doktorskiej i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Mirostaw Bogdan